

Антошина І.В.,
к.ю.н., асистент кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(м. Одеса, Україна)

УДК 340.11

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРАВА ЯК ОСНОВА ПРАВОВОЇ ІНФОРМОВАНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті мова йде про специфіку інформаційної функції права як основи правової інформованості в Україні. Розглянута правова інформованість особистості та українського суспільства в цілому, як сукупність достовірних знань про діюче право та способи його реалізації в конкретних відносинах. Розглянуто проблемні сторони правової інформованості в сучасній Україні і засоби їх вирішення.

Ключові слова: інформаційна функція права, правова інформованість, правове виховання, правова інформація, правосвідомість, правова культура.

Антошина И.В. Информационная функция права как основание правовой информированности в Украине. – Статья.

В статье речь идет о специфике информационной функции права как основы правовой информированности в Украине. Рассмотрена правовая информированность личности и украинского общества в целом, как совокупность знаний про действующие право и способы его реализации в конкретных отношениях. Рассмотрены проблемные стороны правовой информированности в современной Украине и способы их преодоления.

Ключевые слова: информационная функция права, правовая информированность, правовое воспитание, правовая информация, правосознание, правовая культура.

Antoshina I.V. Informational Function of Law as Basis of Legal Awareness in Ukraine. – Article.

The article deals with the specifics of the informational function of law as a basis of legal awareness in Ukraine. Considered legal awareness personality and Ukrainian society as a complex knowledge about the existing law and methods for its realization in the specific relationship. Considered problematic side of legal awareness in modern Ukraine and ways of overcome them.

Keywords: informational function of law, legal awareness, legal education, legal information, sense of justice, legal culture.

Сьогодні питання правової інформованості є вельми актуальними та потребують великої уваги з боку спеціалістів. Так, одним з факторів, що підкреслює проблемні сторони правової інформованості є величезна кількість прийнятих законів, поправок та доповнень до них, інших нормативно-правових актів, діючих в Україні, існуючі заборони та приписи, неможливість ознайомлення з ними в повному обсязі громадянами та іншими зацікавленими особами, поширенням недостовірної правової інформації. Особливого значення набуває правове інформування під час юридичної практики, що має місце в межах правотворчого процесу та тлумачення законодавства. Сьогодні успіх тих чи інших перетворень, які відбуваються в Україні, значною мірою залежить від дотримання законів та інших нормативно-правових актів, від підвищення рівня правових знань, соціальної активності громадян.

Серед дослідників, які присвятили свої наукові пошуки питанню правової інформованості, можна виділити: В.М. Боєр, В.І. Гойман, В.М. Сирих, Н. Козюбра, В. Тацій, К.І. Беляков тощо. Однак, питання стосовно сучасної проблематики правової інформованості, ролі інформаційної функції права в забезпеченні правової інформованості, не отримали свого глибинного аналізу, що робить дану тему актуальною у теперішній час.

Без глибоких правових знань неможлива точна та обґрунтована оцінка правових явищ, формування настанов особистості. Правова інформованість завжди виступає запорукою успіху в будь-якій сфері діяльності. Метою даною статті є визначення проблемних сторін правової інформованості у сучасній Україні та шляхів їх подолання.

Перш ніж перейти до сьогоденних, істотних питань правової інформованості, необхідним є звернення до Стародавнього світу. Так, ми можемо бачити, що в ньому існували правові звичаї, які стримували ті потреби, що суперечили розвитку соціуму. Правові приписи та закони не доводились до відома осіб, а підтримувались лише у страху покарання. Сучасна правова система повинна бути побудована на тому, що право доводить до відома особи відповідну інформацію та створює умови, щоб особа була проінформована

про свої права, обов'язки та юридичні наслідки в разі вибору нею протиправної поведінки. Інформованість була, є і буде одним з основних каналів формування правової особистості: діяти, керуючись правовими знаннями та переконаннями, використовувати свої права, відстоювати їх у разі порушення, виконувати обов'язки та дотримуватися заборон.

Сьогодні Україна виявляє своє прагнення до вступу до Європейського Союзу, і тому всі зусилля повинні бути зосереджені на формуванні особистості, яка знає та розуміє право, яка не хоче залишатись осторонь тих проблем, які можуть її торкнутися в майбутньому.

Глибокі економічні, політичні, культурні, соціальні, інформаційні перетворення, які відбуваються в Україні, суттєво впливають на правову свідомість та правову культуру громадян. Перебудова правового життя безпосередньо відбивається на стані правового розуміння, законності, правового порядку, правотворчої та правозастосовної практики, прав і свобод людини та громадянина. Можна стверджувати, що підвищення рівня правової культури, правової свідомості українського суспільства залежить від якісного, достовірного правового інформування [1, с. 1-2].

Сучасне українське суспільство характеризується недостатнім знанням своїх прав та свобод, невмінням їх відстоювати перед державою. За останні роки факт збільшення правової інформації є очевидним, що обумовлюється реаліями сучасного світу, зростанням спілкування між особами як усередині держави, так і за її межами. Так, необхідна правова інформація повинна постійно доводитись до відома людей згідно з часом та потребами громадян, надходження цієї інформації має супроводжуватися коментарями компетентних осіб та характеризуватися достовірністю. На основі саме отриманої інформації визначаються правові орієнтири, формуються правові настанови, здійснюється подальша практична діяльність у правовій сфері [2, с. 19-20].

Будь-яка особа для вибору оптимального варіанта своєї юридично значущої поведінки та вступу в конкретні

правовідносини повинна мати відомості з таких питань: які варіанти поведінки діюче право визнає правомірними? які дії необхідно здійснювати для того, щоб реалізувати свої права в конкретних відносинах та забезпечити отримання очікуваного результату? які засоби захисту порушеного права закріплені в чинному законодавстві? які санкції застосовуються в разі порушення чинних норм права? та ін. [3, с. 180].

Можна констатувати той факт, що сьогодні обов'язок знання діючого права покладений на всіх громадян України, на що і спрямовано всім відомий вислів – «незнання закону не звільняє від відповідальності». Тобто кожен суб'єкт, який здійснює будь-які дії (правомірні чи протиправні), повинен знати сукупність чинних норм права у відповідній сфері суспільних відносин та свідомо обирати той варіант поведінки, який для нього є найбільш доцільним.

Сукупність достовірних знань про діюче право та способи його реалізації в конкретних відносинах, які мають громадяни та інші фізичні особи, складає правову інформованість населення [3, с. 182].

Правова інформованість людини покликана підвищити компетентність громадян та посадових осіб, сформувані новий тип правового мислення особистості як необхідну умову її життєдіяльності в умовах сучасного життя [4, с. 247].

Сьогодні необхідним є використання усіх ресурсів, які були б спрямовані на виховання повноправних, грамотних членів українського суспільства.

Підвищення рівня правової інформованості має безпосереднє відношення до вирішення таких питань сучасності, як побудова правової держави, побудова інформаційного суспільства, виховання гідного громадянина своєї країни, який поважає закони та дотримується їх, поважає інтереси інших громадян.

Право постійно вдосконалюється, поповнюється новими нормативними приписами згідно з потребами розвитку та вдосконалення суспільних відносин, які воно регулює, тому рівень знання права повинний постійно відповідати сучасному стану

чинного законодавства.

У суспільстві була сформована думка, згідно з якою знання правових норм – це справа юристів. Однак, можна констатувати той факт, що правові знання роблять людину (незалежно від того, має вона юридичну освіту чи ні) повноправним, соціально цінним членом суспільства та є його орієнтиром у різних життєвих ситуаціях, допомагають зіставляти свою поведінку з інтересами суспільства, мати чітку уяву про те, що заборонено, і те, що дозволено, знати засоби захисту своїх прав.

Сьогодні потреба українського суспільства у правовому інформуванні лише актуалізує та підкреслює значимість інформаційної функції права. Так, результатом реалізації (основною метою) інформаційної функції права є правова інформованість громадян, суспільства в цілому, яка здатна впливати на моделі поведінки в суспільстві.

Однак необхідним є аналіз специфічних рис інформаційної функції права, які стосуються саме українського суспільства та Української держави. Для Української держави, на відміну від інших, західних, держав, характерною специфічною рисою інформаційної функції права є те, що ця функція права спрямована на формування правової інформованості. Західним державам така риса інформаційної функції права не є характерною. Одразу виникає питання: чому для Української держави характерні саме такі специфічні риси інформаційної функції права, а для західних держав потреба в тій же правовій інформованості, яка необхідна суспільству Української держави, не виникає? Так, якщо звернутися до Сполучених Штатів Америки, то очевидним є те, що громадяни цієї країни є досить далекими від того, щоб володіти правовою інформованістю тією мірою, яка є необхідною для українського суспільства та Української держави, оскільки вони мають можливість вільного доступу до правосуддя і до правової допомоги через професіоналів (адвокатів). Безсумнівним надбанням країн Заходу є наявність майже в кожній сім'ї сімейного адвоката, який дає роз'яснення з усіх питань, які представляють для них інтерес. Так, для українського суспільства,

як і для Української держави в цілому, важливою та достатньо актуальною є проблема правової допомоги, тоді коли для країн Заходу така проблема не є доцільною. Сьогодні необхідним є сконцентрування усіх зусиль на створенні якомога більшої кількості якісних центрів (клінік) надання безоплатної правової допомоги. Відкриття та функціонування юридичних клінік з залученням спеціалістів у сфері права, буде сприяти зменшенню черг, які можна спостерігати біля даних закладів по всій Україні, всебічному розгляду правничих питань та підвищенню рівня правової інформованості.

Слід зауважити, що сьогодні здійснюються перші кроки до підвищення рівня правової інформованості, правової культури, правового виховання. У 2016 р. в Україні було проведено Всеукраїнський тиждень права з нагоди проголошення Загальної декларації прав людини, який проводився з 5 по 9 грудня 2016 року у всіх навчальних закладах. У рамках даного заходу були проведені лекції, наукові конференції, семінари, зустрічі за круглим столом, дискусії, майстер-класи провідних юристів, присвячені проблематиці прав людини. У навчальних закладах, організовувались тематичні заходи інформаційного, освітнього, виховного характеру [5]. Однак, на превеликий жаль, такі заходи мають одноразовий характер та відбуваються раз на рік, тоді як збільшення їх кількості спонукало б кожну особистість та суспільство в цілому до підвищення їх правової культури, правового виховання та рівня правової інформованості.

Вагомим внеском і проривом в розумінні та сприйнятті права, підвищення правової культури та рівня правової інформованості кожної особистості та українського суспільства в цілому є запровадження програми «Діалоги про право» Інформаційно-правового порталу «Українське право». Учасниками даного порталу є наукові діячі, які зробили вагомий внесок в розвиток науки, такі як: П.М. Рабинович (представник Львівської школи права), М.І. Козюбра (представник Київської школи права), Ю.М. Оборотов (представник Одеської школи права) та інші. Змістовна окраска даної програми зосереджена на обговоренні

різноманітних проблемних питань, які стосуються права, сучасної держави, особистості та суспільства в цілому. Безсумнівно, залучення таких діячів у сфері права завжди несе в собі підвищення правової культури, рівня правової інформованості, правового виховання.

Неможливо не відмітити, що для формування та підвищення рівня правових знань особливо актуальним є гласність усієї юридичної практики, роз'яснення населенню того, що незнання та слабка правова інформованість може призвести їх до неправильної (протиправної) поведінки. Особа, яка не має певного «багажу» правових знань, не може належною мірою реалізувати свої права, захистити інтереси, обрати для себе необхідний, з точки зору права, варіант поведінки.

Значне місце правова інформованість займає в діяльності державних службовців, працівників правоохоронних органів, де знання ними законів та інших нормативно-правових актів лише підкреслює їх компетентність та є ще одним кроком на шляху побудови та розвитку демократичної держави. Зауважимо, що в сучасних умовах глобалізації інформаційного простору, вдосконалення технологій та методів роботи, стрімкого розвитку законодавства, правозастосовної практики, запровадженні нових та вдосконаленні існуючих способів захисту порушених прав, юристи, судді, адвокати повинні мати відповідний рівень правових знань, необхідних для здійснення ними професійних функцій. Так, високий рівень правової інформованості відіграє велику роль у діяльності юристів-професіоналів та дозволяє приймати ними найбільш якісні, об'єктивні та незалежні рішення, надавати кваліфіковані консультації, служити підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності.

Слід відмітити і деякі відмінності правових знань особистості від правових знань юриста-професіонала. Безумовно, на відміну від правових знань населення до знань юристів пред'являються підвищені вимоги. Тобто юристи повинні знати норми тих галузей права, з якими вони безпосередньо працюють, судову практику, добре орієнтуватися та постійно слідкувати за

стрімкими змінами та доповненнями, які вносяться до законодавства. Однак основною відмінністю є те, що сьогодні юристи-професіонали, повинні не тільки знати фундаментальні проблеми, які стосуються права, але необхідним для підвищення якісного рівня роботи юриста, є формування в нього мови права (системи понять, термінів), формування правового мислення. Так, можна констатувати той факт, що у теперішній час основоположним є вміння юриста не тільки опановувати та давати ці знання, але й мати здатність вирішення різних складних правових завдань.

Внаслідок того, що формування та підвищення рівня правової культури громадян нерозривно пов'язано з правовим інформуванням населення, можна говорити про те, що правова інформованість сприяє ефективному державному управлінню, розвитку демократії, вдосконаленню законодавства, забезпечує соціально активну поведінку людини в правовій сфері, найбільш повне використання нею демократичних прав і свобод, сумлінне здійснення юридичних обов'язків, підвищення рівня її правосвідомості та правової культури, зміцнення законності та правопорядку, формування розвиненого правового мислення, здатності компетентно судити про всі процеси і явища правового життя. Стан правової інформованості обумовлюється насамперед об'єктивною потребою суспільства в правовій інформації, необхідній для правового регулювання суспільних відносин. Правова інформованість безпосередньо пов'язана із засвоєнням особистістю правової інформації, що, у свою чергу, сприяє впорядкуванню правових знань індивіда, правильному усвідомленню правової дійсності. Однак слід зазначити, що прагнення громадянина діяти в рамках закону та відповідно до нього може не дати бажаного результату, бо в нього відсутні певні знання (наприклад, особа може не знати про строки подачі позовної заяви, про форму укладання договору та ін.). Для того, щоб особа, яка не має юридичної освіти, не була поглинена всіма «барвами» недостовірної, спотвореної інформації, щоб вона могла вибрати для себе необхідну позицію з того чи іншого питання,

вона повинна мати необхідний мінімум знань про право, способи його реалізації. Рівень знань права, який визначається правовою інформованістю, дає можливість виділення індивідом у процесі правового усвідомлення дійсності найбільш цінну і потрібну інформацію, диференціювати її, підготувати до подальшого використання в практичній діяльності. Отже, без глибокого знання права неможлива правильна оцінка правових явищ, формування настанов, орієнтацій у поведінці особистості. Тому сутність правової інформованості конкретизується в її змісті – знанні, укладеному у відомостях про право, даних, безпосередньо пов'язаних з механізмом його соціальної дії. Правова інформованість охоплює такі елементи: інтерес особистості до права, правові знання, розуміння права [6, с. 56].

Серед різноманітних форм правового інформування громадян можна виділити: правове інформування засобами масової інформації, Інтернет; правове інформування шляхом впливу юридичної практики; правове інформування через консультації юристів; правове інформування шляхом читання громадянами законів і юридичної літератури; правове інформування шляхом неофіційного міжособистісного спілкування на правові теми та ін. [7, с. 320].

Слід зазначити, що сьогодні без застосування нових інформаційних технологій забезпечення належного рівня правової інформованості суспільства стає складним завданням. Інформаційні технології сприяють розвитку правосвідомості кожної особистості та українського суспільства, формуванню правових уявлень та знань.

Одним з головних інформаційних каналів формування правосвідомості і правової культури українських громадян є правове інформування засобами масової інформації (радіо, телебачення, Інтернет). Сьогодні можна спостерігати масовість недостовірної інформації, яка подається через ці мережі. Також можна бачити, як через фільми, різні програми, йдеться пропаганда стандартів правової поведінки, багато викладеного матеріалу в Інтернеті характеризуються агітаційними та

агресивними підходами, які несумісні із правовими ціннісними орієнтаціями українського суспільства, що негативно позначається на формуванні правосвідомості та правової культури громадян. Тому одним з першочергових питань є необхідність нейтралізації того інформаційного впливу, який деструктивно впливає на формування правової свідомості громадян Української держави.

Отже, сьогодні існує нагальна потреба в посиленні захисту українських громадян, передусім дітей і молоді, від негативного впливу ЗМІ на процес формування їх правосвідомості та правової культури. Потрібно з'ясувати та прийняти жорсткі критерії, за якими можна розміщувати в мережах певні види інформації, закріпити відповідальність власників сайтів за розповсюдження матеріалу, який деструктивно впливає на формування правової свідомості та правової культури. Так, для запобігання даної проблеми, було б доцільним забезпечити створення циклу постійних правових радіо- та телепередач і надалі запроваджувати сторінки, рубрики на правові теми в друкованих виданнях [8, с. 201-204].

Також, на жаль, тенденції останніх років свідчать про те, що опублікована правова інформація часто має неофіційний характер і є недостовірною, заснованою на домислах та слухах. ЗМІ не мають чіткої концепції надання правової інформації, що сприяє отриманню людиною упередженої інформації, яка справляє негативний вплив на поведінку громадян. У таких випадках особа, яка не має юридичної освіти, може сприйняти надану інформацію як достовірну, що може призвести до негативних наслідків. Тому для правової інформованості громадян України необхідним аспектом є не тільки офіційне опублікування, але й безпосереднє залучення фахівців з різних галузей права та роз'яснення ними прийнятих нормативно-правових актів, що, у свою чергу, сприятиме отриманню та ознайомленню осіб з точною, неспотвореною, актуальною, достовірною інформацією. Безумовним фактором підвищення рівня правової інформованості було б проведення правових конференцій у стилі «питання – відповідь».

Достатньо уваги питанню правової інформованості приділяв В.М. Боєр. Неможливо не погодитись з його думкою стосовно того, що права інформованість служить досягненню нового якісного стану цивілізації, сприяє демонтажу віджилих соціальних відносин і створює умови для всебічного прогресу особистості, соціальних груп і суспільства, підвищенню їх культури [9, с. 2-4].

Так, В.М. Боєр виділяв такі рівні правової інформованості:

- перший рівень пов'язаний із сприйняттям правової інформації, тобто первинної обізнаності особистості щодо подій, які мають правове значення;
- другий рівень характеризується вільним орієнтуванням особистості в правових ситуаціях, тобто на даному рівні особа твердо має знання правових норм;
- третій рівень пов'язаний з активністю особистості в правовій інформаційній сфері. Це свідчить про постійний інтерес до права, потребу в постійному отриманні правової інформації;
- четвертий рівень характеризує професіональну юридичну інформованість [9, с. 14-16].

Належна права інформованість сприяє формуванню знань в сфері права, здійсненню юридичних обов'язків, втіленню законодавчих актів у практичні справи і вчинки людей, запобіганню спробам громадян порушувати закон. Права інформованість є втіленням у життя інформаційної функції права, оскільки знання своїх прав і правових можливостей дозволяє підвищувати рівень правосвідомості та правової культури як особистості, так і суспільства в цілому. Зауважимо, що права інформованість дозволяє усвідомлено і компетентно кожному індивідові брати участь в управлінні справами суспільства і держави, належним чином організувати свою поведінку і діяльність. Не маючи необхідних знань про право, незнання громадянами України, у першу чергу підростаючим поколінням, своїх прав і невиконання ними своїх обов'язків перед суспільством і державою є суттєвою перешкодою на шляху проведення в країні демократичних перетворень. На сьогоднішній день, проаналізувавши усі фактори, які сприяють підвищенню рівня

правової інформованості українського суспільства, можна констатувати той факт, що в Україні її рівень значно відстає від потреб суспільного розвитку і потребує суттєвого підвищення.

У теперішній час вагомим внеском у підвищення правової інформованості є популяризація правових знань, доступність права. Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що сьогодні рівень правової інформованості не відповідає сучасному розвитку українського суспільства. Труднощі повсякденного життя та діяльність громадян обумовлюють їх схильність до слухів, отримання недостовірної інформації, що, у свою чергу, призводить до спотворення значимої правової інформації.

Тому сьогодні в Україні значно зросла необхідність ужиття різного роду заходів (акцій, круглих столів, програм, брифінгів) із залученням адвокатів, юристів (фахівців у різних галузях права), наукових діячів, метою яких повинно стати підвищення правової обізнаності громадян України шляхом надання пояснень з питань, які стосуються права взагалі, конкретних пояснень, консультацій з питань, що стосуються чинного законодавства, роблячи його зрозумілим для різних верств населення, надання роз'яснення стосовно поведінки людей у різних ситуаціях, впровадження на телебаченні програм, в яких беруть участь державні діячі, вчені-юристи, які б висвітлювали питання, пов'язані з прийняттям законів, зміною та доповненням до них, порядок звернення громадян при порушенні їхніх прав. Також, без сумніву в якості правового інформування населення відіграють велику роль і наукові бібліотеки з актуальною юридичною літературою, що, в свою чергу, буде сприяти підвищенню рівня правової культури та отриманню правових знань.

Необхідним сьогодні також є створення і функціонування як можна більше юридичних клінік безоплатної правової допомоги із залученням студентів, юристів, викладачів, робітників у правовій сфері, які могли б більш активно займатися питаннями правової освіти населення, допомагаючи розібратися громадянам в існуючій безлічі й проблемах постійно мінливих законів та мати уяву про право взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова О.С. Роль преси у правовому інформуванні громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Х., 2003. 23 с.
2. Надыгина Е.В. Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. – Н. Новгород, 2007. 28 с.
3. Глазырин В.В., Гревцов Ю.И., Зенков В.В. Социология права: учеб. пособие / под ред. В.М. Сырых. – М.: Юрид. дом «Юстицинформ», 2001. 480 с.
4. Червяковский А.В. Информационно-коммуникативные технологии и распространение правовой информации // Интернет и современное общество: матер. X Всерос. объедин. конф., 23-25 октября 2007 г., г. Санкт-Петербург. – СПб.: Фак. филологии и искусств СПбГУ, 2007. С. 247-249.
5. Про затвердження плану заходів з проведення у 2016 році Всеукраїнського тижня права: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 р. № 627 // Урядовий кур'єр від 06.09.2016. № 166.
6. Гойман В.И. Правовая информированность личности: понятие, содержание, пути повышения // Советское государство и право. 1988. № 10. С. 54-62.
7. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань та ін.. – Х.: Право, 2009. 352 с.
8. Клімова Г.П. Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації // Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. – Х.: Право, 2013. № 1(15). С. 198-205.
9. Боер В.М. Правовая информированность и формирование правовой культуры личности (вопросы теории): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. С.-Петербург. акад. МВД России. – СПб., 1993. 22 с.
10. Вимір людського розвитку: права і свободи людини в Україні: результати загальнонаціонального опитування. – К.: Наук. думка, 2000. 324 с.
11. Беляков К.І. Інформація в праві: теорія і практика: моногр.. – К.: КВІЦ, 2006. 118 с.

